

QLOBALLAŞMA DÖVRDƏ İQTİSADI DİSKURSDA İNGİLİS DİLLİ İŞGÜZAR YAZIŞMALARIN FUNKSİYALARI

Açar sözlər: qloballaşma, iqtisadi diskurs, ingilis dilinin rəsmi-ışğuzar üslubu

Müasir cəmiyyətdə baş verən mürəkkəb inteqrasiya prosesləri iş həyatının qloballaşması və ingilis dilində beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin sayının durmadan artması ilə baş verən maliyyə və iqtisadi mənzərənin ciddi dəyişikliklərinə səbəb oldu. İqtisadi ünsiyyət sosial ünsiyyətin ən geniş yayılmış növlərindən birinə çevrilmişdir. Bu kontekstdə bu gün dilçilərin əsas vəzifələrindən biri iş ritorikasının effektivliyini artırmaq, həmsöhbətlə nitqə olan təsir vasitələrini yaxşılaşdırma yollarını tapmaq, işgüzar ingilis dilinin özünəməxsus xüsusiyyətlərini öyrənməkdir.

İngilis dilli iqtisadi diskursun funksional xüsusiyyətlərini daha dərinləndirən anlamaq üçün işgüzar diskussiya anlayışını dərk etmək lazımdır. Diskurs eyni kommunikativ sferada fəaliyyət göstərən bir neçə mətnin mürəkkəb qarşılıqlı əlaqəsi kimi olduqca geniş şərh olunur.

Mironova, lingvistik və ekstralingvistik parametrlərə və oxşar prinsiplərə əsasən, yəni eyni praqmatik parametrlərə malik olan mətnlər toplusundan ibarət olan diskussiyani, ayrılmış şəkildə formalaşan bir vahid kimi müəyyənləşdirir. Burada diskurs anlayışı janr anlayışına yaxınlaşır. [Mironova, 1998, 355].

Axmanovaya görə isə, diskurs bütün ekstralingvistik, praqmatik və digər başqa faktorlar ilə sıx əlaqədə olan mətdir. Diskurs, hadisə aspektində baş verən, hədəflənmiş sosial fəaliyyət (proses), insanların qarşılıqlı əlaqəsində və onların şüur mexanizmlərində iştirak edən bir mətdir. [Axmanova, 1969, 607].

Mətn konkret bir kommunikativ vəziyyətə, ünsiyyət iştirakçılarının xüsusiyyətlərinə, hər iki tərəfin reaksiyasına, nitq davranışına korreksiya etmək ehtiyacına və s. səbəb olaraq, müxtəlif semantik və praqmatik çalarlarda yaranma və qavrayış prosesində diskussiyaya çevrilir. Beləliklə, diskursun funksional məkanı yaranır. [Ponomarenko, 2010, 148].

Müasir dilçilikdə ingilis dilli iqtisadi diskurs adətən təkə informasiyanın ötürülməsi prosesi deyil, eyni zamanda ünsiyyət iştirakçılarının qarşılıqlı təsir proseslərini, onların arasındakı münasibətlərin bütün kompleksi, həmçinin bir-birlərinə qarşılıqlı təsir prosesi kimi anlaşılır və ünsiyyət prosesində çox böyük əhəmiyyəti vardır ki, bu da işgüzar diskursların, xüsusən də ingilis dilinin çoxşəhəli və müxtəlif kommunikativ fon ilə xarakterizə olunan ən çox yayılmış diskursiv tiplərdən birinə çevrilməsinə imkan verir və şifahi ünsiyyət növlərindən biri kimi işgüzar ünsiyyətdə müxtəlif meyarlara görə aşağıdakı kimi bölünür: dialoji və monoloji; kontakt və distant şəkildə (kommunikantların olduqları zaman və məkan vəziyyətindən asılı olaraq); fərdlərarası və ictimai; birbaşa və dolay; kooperativ və münaqişə. [Vedenskaya, 2004; Kosareva, 2005, 254].

İqtisadi diskursun və xüsusən də ingilis dilində iqtisadi ünsiyyətin ən vacib xüsusiyyətlərindən biri, kommunikasiya normalarının dəyişməz olması, kifayət qədər çoxlu sayda qaydaların və verbal danışmaların funksiyasına ciddi məhdudiyətlərin qoyulması, tərəflərin qarşılıqlı əlaqələrinin dəqiq ardıcıl şəkildə qurulması standartlaşdırma hesab olunur

ki, bu da kommunikanların ünsiyyət davranışı zamanı sabit qaydalara və məhdudiyyətlərə tabe olması deməkdir.

İşgüzar yazışmalara xas olan çoxlu sayda söz və ifadələr arasında işgüzar ingilis dili fraza və ifadə vasitələri vardır ki, bunlar iqtisadi yazışmalar zamanı norma və etikətlərlə istifadə olunur: məsələn; məktubların yazılmasında başlanğıc olaraq (Dear Sir/Sirs, Mr./Mr., I thank you for your letter of., in reply to your letter of., və s.), məktubların ortasında məzmunun anlayışı üçün (We thought you might be interested to know that., I am writing to inform...və s.), məktubların sonunda isə (Please remember me to., thank you for your time, best wishes? Yours faithfully/sincerely və s.).

Mədəniyyətlərarası işgüzar ünsiyyət kontekstində nitq aktları nəzəriyyəsi haqqında danışan E.N.Malyuqaya görə, danışq aktının müvəffəq olma ehtimalının çox olması o zaman olar ki, əgər bütün həmsöhbətlər eyni dil və mədəniyyətə mənsub olsunlar, əks halda, əgər həmsöhbətlər fərqli dil və mədəniyyətə sahibdirlərsə, o zaman anlaşılmazlıq yaranabilir və qarşılıqlı əlaqələrin puç olmasına gətirib çıxara bilər. [Malyuqa, 2008, 30-31].

Tərəflər arasında anlaşılmazlıq və ya münasibətlərin kəskinləşməsilə münasibətlər yaranma vəziyyətinin qarşısını almaq üçün, kommunikanlar ənənəyə xas olan təbii olmuş qayda və normalara əməl etməlidirlər. İşgüzar ünsiyyət prosesində müəyyən etikətlərə riayət edilməsi adresatın vacibliyini və əhəmiyyətini nümayiş etdirir, onun üçün rahat atmosfer yaradır, qarşılıqlı münasibətlərin səmərəliliyini artırır. [Malyuqa, 2008, 176-186]

İşgüzar münasibətlərin həyata keçirildiyi yazılı iş nitqi bütün növ iş məktubları; sosial və hüquqi münasibətləri tənzimləyən sənədlər - müqavilələr, sazişlər və digər sənədlərin bütün növləri ilə təmsil olunur. Məsələn, kredit müqaviləsi işgüzar ünsiyyət sahəsində koqnitiv və kommunikativ funksiyaları etiraz edən rəsmi işgüzar ünsiyyət janrı kimi fəaliyyət göstərir ki, burada göstərilən mühit əlaqələrin dəyişməz əsası olan öhdəliyin sosial (praqmatik) funksiyası və formal (rəsmi) stilistik funksiyası olan münasibətlərin informasiya sistemidir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində “rəqabət qabiliyyəti” anlayışının “səriştə” və “peşəkərlilik” anlayışları ilə sıx əlaqəli olması getdikcə daha aydın görünür. Bir menecerin və ya istənilən səviyyəli rəhbərin peşəkərliliyi onun dil biliklərini şərtləndirir. Həm şifahi, həm də yazılı iş dilinin populyar janrlarındakı bacarıqlar ən vacib peşə bacarıqlarından biridir.

Məsələn, “Kredit Müqaviləsi” nin təsvirinə fikir verək:

1. Birincisi, müqavilənin mətni asanlıqla oxunan və başa düşülən olmalıdır, hətta bunun üçün böyük şriflərdən istifadə etmək olar,

2. İkincisi, kreditin qiymət şərtləri tam və dərhal müqavilənin şərtləri ilə mətnin əvəzində göstərilə bilər. Mətnə alıcının müqavilənin şərtlərini dərk etməsində çətinlik yaranma biləcəyi üçün bir punktdan digər punkta keçilməsindən imtina edilməlidir. Əgər bank kredit nisbətini birtərəfli qaydada dəyişdirmək (artırmaq) hüququnu özündə saxlayarsa, bu addımın səbəblərini və şərtlərini göstərməli, həmçinin qanuni qaydalara əsasən əsaslandırılmalıdır,

3. Mətnin məntiqi şərtləri borc alanın bankla olan müqaviləsinin məntiqi ilə əlaqələndirilməlidir. Xüsusi olaraq ayrı bəndlərlə göstərilə bilər:

- a. Kredit vermə qaydası və qanunu,
- b. Onun saxlanması qaydaları və qanunları (faiz ödənişləri)
- c. Ödəmə qaydaları və qanunları (əsas borcun ödənilməsi).

Dövrümüzün iqtisadi problemlərinə cəmiyyətin artan marağı ilə əlaqədar olaraq, hazırda məşhur Newsweek beynəlxalq ictimai-siyasi jurnalında (ingilis dilində) iqtisadi

mövzulara aid məqalələr ola biləcək populyar iqtisadi diskursun xüsusi bir növü formalaşır. Populyar iqtisadi məqalələr həm mesaj komponentlərini, həm də təsir komponentlərini birləşdirərək delayı müraciət və gizli tövsiyyələr yolu ilə özünü biruzə verir. İndiki dövr medianın çiçəklənməsi, ənənəvi inkişaf və yeni medianın yaranması, qlobal informasiya axınının bütün imkanlarına çıxış, dünyada İngilis dilli medianın intensiv yayılması, beynəlxalq informasiya sistemlərinin inteqrasiyası, qlobal informasiya məkanının qloballaşması, cəmiyyətdə medianın artan təsiri və s. mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsində medianın əhəmiyyətini artırır.

Populyar iqtisadi məqalələrdə çoxlu sayda stilistik vasitələrdən istifadə olunur: təkrarlanma, bir sözün və ya sabit bir ifadənin bölünməsi, bir sözün müxtəlif mənalarının işlənməsi, məşhur atalar sözləri və s. Məşhur iqtisadi məqalələrə marağı artırmaq üçün yaradıcıları onlara fərdi toxunuş verirlər: təhlil olunan məqalələrdə çox sayda uyğun adlar olur: coğrafi adlar, şirkətlərin, bankların, iqtisadi tədbirlərin, forumların, məşhur iqtisadçıların və iş adamlarının adları. İngilis dilində işgüzar yazışma diskursu iş tərəfdaşının həm fərqli dil səviyyələrində (sintaktik, leksik, morfoloji, stilistik), həm də kommunikativ, kompozisiya, vizual-qrafik və normativ aspektlər baxımından milli xüsusiyyətlərini əks etdirir. İqtisadi ingilis dilli işgüzar yazışmalarının səmərəliliyi dil vasitələrinin düzgün seçilməsi və istifadəsi, rəsmi məktublarnın düzgün yazılması, məktublarnın işgüzar yazışma janrının stilistik tələblərinə uyğunluğu arasında olan bir sıra dil və ekstralingvistik amillərlə müəyyən edilir. İşgüzar ünsiyyət üçün ünsiyyət iştirakçıları arasındakı əlaqənin xarakterini müəyyənləşdirmək, ünsiyyət məqsədlərini vurğulamaq, peşəkar fəaliyyət sahəsini və işgüzar ünsiyyət sahəsini müəyyənləşdirmək vacibdir. Yazılı işgüzar ünsiyyət, işgüzar tərəfdaşlar arasında qarşılıqlı mürəkkəb prosesdir. Yazılı işgüzar ünsiyyətin əsas vəzifələri səmərəli əməkdaşlıq, hədəflərin yaxınlaşması, tərəfdaşlar arasında qarşılıqlı anlaşmaya nail olmaqdır.